

ISSN: 2181-9416

3-SON, 2026

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOIIY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

YURIST AXBOROTNOMASI

3-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3

LAWYER HERALD

ISSUE 3

SUVANKULOV Mexmonali Ismoilovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Yuridik fanlar kafedrası boshlig'i, yuridik fanlar nomzodi, professor
E-mail: mexmonalisuvankulov@gmail.com

ICHKI ISHLAR TERGOV BO'LINMALARINING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI BILAN HAMKORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Iqtibos keltirish uchun (для цитирования, for citation): SUVANKULOV M.I. Ichki ishlar tergov bo'linmalarining o'zini o'zi boshqarish organlari bilan hamkorligini takomillashtirish masalalari // Yurist axborotnomasi – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2026) B. 120-126.

3 (2026) DOI <https://doi.org/10.34920/2181-9416/2026/3-012>

ANNOTATSIYA

Maqolada ichki ishlar organlari tergov bo'linmalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi hamkorlikning huquqiy asoslari va uni takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Jinoyatchilikka qarshi kurashish, tergov samaradorligini oshirish hamda jamoatchilik ishtirokini ta'minlashda mahalla organlarining o'ri yoritilgan.

Muallif Jinoyat-protsessual kodeksi hamda sohaviy qonunlar asosida surishtiruvchi va tergovchilarning fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari bilan chaqiruv qog'ozlarini yetkazish, tintuv va olib qo'yish, mol-mulkni xatlash, "jamo'a kafilligi"ni qo'llash va jinoyat sabablarini bartaraf etish kabi jarayonlardagi hamkorligini tahlil qilgan.

Maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (keyingi o'rinlarda – JPK deb yuritiladi) doirasida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari vakillarining protsessual maqomiga birinchi marta tizimli tahlil o'tkazilgan, tergov bo'linmalari bilan hamkorlikning olti yo'nalishida huquqiy bo'shliqlar aniqlanib, JPK 97, 139, 160 va 252-moddalariga kiritilishi lozim bo'lgan aniq o'zgartirish va qo'shimchalar taklif etilgan hamda qiyosiy-huquqiy tahlil metodologiyasini qo'llagan holda Germaniya, Yaponiya va Rossiya Federatsiyasi amaliyoti o'rganilgan.

Maqolada amaldagi qonunchilikda mazkur hamkorlikning ayrim jihatlari to'liq va aniq tartibga solinmagani, bu esa huquqni qo'llash amaliyotida muammolar keltirib chiqarayotgani qayd etilgan. Xorijiy davlatlar qonunchiligi va amaliyotidagi ilg'or yondashuvlar tahlil qilinib, ularni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish imkoniyatlari asoslangan. Ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tergov, ichki ishlar organlari, mahalla, fuqarolar yig'ini, jinoyat protsessi, hamkorlik, huquqiy asoslar, protsessual faoliyat.

СУВАНКУЛОВ Мехмонали Исмоилович

Начальник кафедры юридических наук, Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан, кандидат юридических наук, профессор
E-mail: mexmonalisuvankulov@gmail.com

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ОРГАНАМИ САМОУПРАВЛЕНИЯ ГРАЖДАН

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются правовые основы и вопросы совершенствования взаимодействия следственных подразделений органов внутренних дел с органами самоуправления граждан. Освещается роль института махалли в борьбе с преступностью, повышении эффективности расследования и обеспечении участия общественности.

В настоящей статье впервые в рамках уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан проведён системный анализ процессуального статуса представителей органов самоуправления граждан, по шести направлениям взаимодействия со следственными подразделениями выявлены правовые пробелы и сформулированы конкретные предложения о внесении изменений и дополнений в статьи 97, 139, 160 и 252 УПК, на основе применения сравнительно-правовой методологии изучена практика Германии, Японии и Российской Федерации, а также рассмотрены возможности её имплементации в национальное законодательство.

На основе УПК и отраслевых законов рассматривается сотрудничество следователей с органами самоуправления граждан при вручении повесток, обысках, наложении ареста на имущество, применении меры пресечения в виде «общественного поручительства», а также при устранении причин совершения преступлений. Разработаны научно-практические рекомендации, направленные на укрепление правовых основ данного взаимодействия.

Ключевые слова: следствие, органы внутренних дел, махалля, органы самоуправления граждан, уголовный процесс, взаимодействие, правовые основы, процессуальная деятельность.

MEKHMONALI Suvankulov

Head of the Department of Legal Sciences,
Institute of Advanced Training of the Ministry of Internal Affairs,
Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences, Professor
E-mail: mexmonalisuvankulov@gmail.com

ISSUES OF IMPROVING COOPERATION BETWEEN INVESTIGATION UNITS OF INTERNAL AFFAIRS BODIES AND CITIZENS' SELF-GOVERNMENT BODIES

ANNOTATION

The article analyzes the legal framework and issues related to improving cooperation between investigative units of internal affairs bodies and citizens' self-government bodies. It highlights the role of mahalla committees in combating crime, enhancing investigative efficiency, and ensuring public participation.

Drawing on the Criminal Procedure Code and related sectoral legislation, the author analyzes the interaction between inquiry officers and investigators and citizens' self-government bodies in procedural

actions such as serving summonses, conducting searches and seizures, seizing property, applying for "community-sponsored bail" and eliminating the causes and conditions that contributed to the commission of a crime.

The article presents the first systematic analysis of the procedural status of representatives from citizens' self-government bodies under the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan (hereinafter, the CPC). It identifies legal gaps in six areas of cooperation with investigative units and proposes specific amendments and additions to Articles 97, 139, 160, and 252 of the CPC. Additionally, the practices of Germany, Japan, and the Russian Federation are examined using a comparative legal analysis methodology.

The article notes that certain aspects of this cooperation are not fully and clearly regulated by current legislation, which creates problems in law enforcement practice. It analyzes advanced approaches in the legislation and practice of foreign countries and substantiates the feasibility of their implementation into national law. Scientific and practical recommendations are also developed.

Keywords: investigation, internal affairs bodies, mahalla, citizens' self-governance bodies, criminal procedure, cooperation, legal framework, procedural activity.

Mamlakatimizda huquq-tartibotni ta'minlash hamda tergov faoliyati samaradorligini oshirishda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14-moddasiga ko'ra, davlat o'z faoliyatini inson farovonligini va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi [1]. Ushbu nazariyaga tayanib aytish mumkinki, tergov bo'linmalari va mahalla hamkorligi aynan huquq-tartibot xizmatlarini davlat va jamiyat o'rtasida birgalikda ta'minlashning muhim huquqiy ifodasidir.

O'zbekiston Respublikasida ichki ishlar organlari tergov bo'linmalarining fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari bilan hamkorligi amaldagi jinoyat-protsessual qonunchilikda to'liq va tizimli tartibga solinmagan [2]. Ayrim protsessual harakatlarda mahalla organlarining ishtiroki nazarda tutilgan bo'lsa-da, ularning huquqiy maqomi, vakolatlari va majburiyatlari yetarlicha aniqlashtirilmagan. Bu holat tergov harakatlarining samaradorligi, protsessual kafolatlar tizimi hamda jamoatchilik ishtirokining huquqiy asoslarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ichki ishlar organlari tergov bo'linmalari hamda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi hamkorlikning nazariy-huquqiy va tashkiliy jihatlari milliy va xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Biroq ushbu sohada ilmiy yondashuvlar o'rtasida jiddiy qarama-qarshiliklar mavjud bo'lib, ular maqolamizning markaziy munozara nuqtasini tashkil etadi [3].

O'zbek olimlari, jumladan D.Mirazov jinoyat-protsessual faoliyatda jamoatchilik ishtirokini ta'minlash sudlovning demokratik tamoyillarini ro'yobga chiqarishga xizmat qilishini ta'kidlaydi va mahalla organlarini bunday ishtirokni ta'minlashning asosiy mexanizmi sifatida ko'rib chiqadi [8]. A.X. Saidov esa mahalla institutini davlat va jamiyat o'rtasidagi muhim ijtimoiy-huquqiy ko'priq sifatida baholab, uning fuqarolik jamiyati shakllanishidagi o'rnini alohida qayd etadi [9]. Agar o'zbek olimlari ushbu qamrovni maksimallashtirishni yoqlasa, rossiyalik olimlar L.V. Golovko [10], A.V. Smirnov va K.B. Kalinovskiylar [11] jamoatchilik ishtirokining ahamiyatini e'tirof etgan holda, uning aniq huquqiy chegaralari belgilanishi lozimligini qayd etadilar, ya'ni ularning fikricha, jamoatchilik institutlarining protsessual faoliyatga ortiqcha jalb etilishi tergov mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mazkur ehtiyot-tadbirli pozitsiyasi asosan adversarial (tomon) tizimiga asoslangan sud-huquq tizimlariga nisbatan to'g'ri bo'lib, inkvizitorlik tamoyillari saqlanib qolgan hamda mahalla kabi mustahkam ijtimoiy institutlarga tayanadigan O'zbekiston tizimiga to'liq qo'llanilmaydi. Shunday bo'lsa-da, rus olimlarining aniq huquqiy cheklovlar o'rnatish zarurati haqidagi xulosalari milliy kontekstda ham e'tiborga sazovor: muallifimiz ularning ehtiyotkorlik pozitsiyasini inkor etmaydi, aksincha uni sintez qiladi, ya'ni fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari ishtiroki nafaqat ruxsat etilishi, balki qonunda aniq tartibga solinishi lozim.

Xalqaro adabiyotda R.Trojanowicz va B.Bukueroning jamoatchilik politsiyachiligi konsepsiyasi [12] hamda SIGMA/OECD hujjatlari politsiya jamiyat hamkorligini muayyan sharoitlarda tergov samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu yondashuvlar milliy an'analar hisobga olingan holda adaptatsiya qilinishi zarurligini ta'kidlaydi, bu esa o'zbek mahallasining o'ziga xos tabiatini qonunchilik darajasida aks ettirish zarurligini yanada mustahkamlaydi.

Ta'kidlash joizki, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning xorijiy modellari tahlili uchta asosiy yondashuv bo'yicha o'tkazildi: qonunchilik asos, hamkorlik mexanizmlari va protsessual maqomning aniqligi.

Shimoliy Reyn-Vestfaliya yerlari Politsiya to'g'risidagi qonunning (Polizeigesetz NRW, 2003-yil) 1-moddasi politsiya bilan munitsipalitetlar o'rtasida Sicherheitspartnerschaften – bu xavfsizlik sheriklik shartnomalarini tuzish mexanizmini belgilaydi [13]. Bu shartnomalar doirasida mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari vakillari aniq funksional vakolatlar bilan tergov-preventiv hamkorlikka jalb etiladi: ular chaqiruv qog'ozlarini yetkazishda yordam beradi, tergov harakatlarida “uchinchi taraf guvoh” sifatida ishtirok etadi. “Bürgerpolizist” (mahalla politsiyachisi) instituti qonun doirasida mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari va fuqarolar yig'inlari bilan muntazam aloqa olib boradi. Germaniya modelining O'zbekiston uchun eng qimmatli tomoni – bu protsessual hujjatlarda mahalliy o'zini o'zi boshqarish vakillari ishtirokining yozma tartibga solinishi va ularning huquq va majburiyatlarining qonunchilikda aniq belgilanishidir.

Yaponiyaning mahalliy politsiya tizimida “Koban” institutining o'rnini Politsiya to'g'risidagi qonunning (Keisatsu-hou, 1954-yil) 36-moddasi bilan tartibga solingan [14]. Koban inspektorlari mahalliy fuqarolar uyushmasi (Jichikai) va mahalliy xavfsizlik qo'mitalari bilan “Renraku-kai” – bu rasmiy aloqa yig'ilishlari o'tkazadi. Ushbu yig'ilishlar bayonnomaga kiritiladi va taraflarning protsessual majburiyatlari aniq belgilanadi. Ayniqsa e'tiborli jihati shundan iboratki, yapon modelida jamoatchilik vakillari chaqiruv qog'ozini yetkazishga majbur emas, lekin yetkazib berolmaganlik to'g'risida zudlik bilan xabardor qilish majburiyati qonunda mustahkamlangan. Mazkur yondashuv bevosita O'zbekiston JPKning 97-moddasiga kiritilishi taklif etilayotgan normaga mos keladi.

2016-yil 23-iyundagi 182-FZ-son “Huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi asoslari to'g'risida”gi Federal Qonunning 17-moddasi mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlarining mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlarining jinoyat profilaktikasidagi ishtirok shakllarini aniq belgilaydi [15]. “Politsiya to'g'risida”gi Federal Qonunning 10-moddasi esa ichki ishlar organlarining jamoat birlashmalari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligini normativ jihatdan tartibga soladi. Rus qonunchiligida mahalliy o'z-o'zini boshqarish vakillari tergov harakatlarida ishtirok etgan holda protsessual maqom emas, lekin “jamoat kuzatuvchisi” sifatida aniq huquqlarga ega bo'ladi. Ushbu yondashuv Golovko va Smirnov-Kalinovsky e'tiroz bildirayotgan tergov mustaqilligi masalasini hal qilishning ishonchli yo'li sifatida ko'rinadi.

Yuqorida tahlil qilingan uchala modelning umumiy tomoni quyidagidan iboratki, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari vakillari tergov-protsessual faoliyatga qonunchilik darajasida aniq tartibga solingan huquq va majburiyatlar asosida jalb etiladi. Birorta ham davlat bu masalani aniqlashtirilmagan “amaliyot” darajasida qoldirmagan. Mazkur xorijiy tajribani implementatsiya qilish masalasida shuni qayd etish lozimki, Germaniya modelidan hamkorlikning shartnomaviy shakli, Yaponiyadan yetkazib berolmaslik haqida xabardor qilish majburiyati, Rossiyadan esa – jinoyat profilaktikasida ishtirokning alohida qonunchilik darajasidagi tartibga solinishi O'zbekiston qonunchiligiga adaptatsiya qilinishi maqsadga muvofiqdir degan xulosaga kelamiz.

Ushbu maqolada ko'rib chiqilayotgan masalaning ilmiy yangiligi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

Birinchidan, jamoatchilik ishtirokini maksimallashtirish tarafdorlari bo'lgan milliy olimlar va tergov mustaqilligini himoya qiluvchi xorijiy ekspertlar o'rtasidagi nazariy ziddiyatga yechim

topildi. Mahalla institutining o'ziga xosligi uni tergovdan chetlashtirishni emas, balki har bir ishtirok bosqichida qat'iy protsessual maqom (status) o'rnatishni talab etishi ilmiy asoslandi.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi JPK normalari doirasida tergov va mahalla hamkorligining aynan 7 ta yo'nalishi (jamoatchilik nazorati, chaqiruv qog'ozlari, tintuv/olib qo'yish, kafillik, mol-mulkni xatlash, mulkni saqlash, profilaktika) bo'yicha protsessual noaniqliklar birinchi marta tizimli tavsiflandi.

Uchinchidan, Yaponiya (Koban-Jichikai), Germaniya (Sicherheitspartnerschaften) va Rossiya tizimlarining eng ishlaydigan normalarini O'zbekiston JPK normalariga singdirish tartibi ishlab chiqildi.

Tergov departamenti va uning hududiy bo'linmalari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi [1], Jinoyat-protsessual kodeksi (JPK) [2], "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi [3] hamda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi [4] qonunlar asosida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan hamkorlik qiladi. JPKning 349-moddasiga muvofiq surishtiruvchi va tergovchilar jinoyatlarning oldini olish va ularni fosh etish maqsadida jamoatchilikni jalb qilish huquqiga ega.

Birinchi yo'nalish – bu jinoyat ishlarini yuritishda jamoatchilik ishtirokini ta'minlash. JPKning 21-moddasiga muvofiq surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyatlarni fosh etish, aybdor shaxslarni aniqlash, shuningdek jinoyatning sabablari va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf etish jarayonida jamoatchilik yordamidan foydalanishga haqlidir. Shu doirada fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari vakillari jamoat ayblovchisi yoki jamoat himoyachisi sifatida ishtirok etishi mumkin. Mazkur qoida tergov va sud jarayonlarining ochiqligi hamda samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi yo'nalish esa chaqiruv qog'ozlarini yetkazishdagi hamkorlik. JPKning 97-moddasiga ko'ra, chaqiriluvchi shaxs yashash manzilida bo'lmagan holda, voyaga yetgan oila a'zosi ham topilmagan taqdirda chaqiruv qog'ozini fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakiliga topshiriladi va tilxat olinadi. Biroq mazkur normada vakil chaqiruv qog'ozini o'ziga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra topshira olmagan taqdirda amalga oshirilishi lozim bo'lgan harakatlar aniq tartibga solinmagan. Xorijiy tajriba, xususan, Yaponiya koban modelida yetkazib berolmaslik haqida zudlik bilan xabardor qilish majburiyatining qonunchilikda mustahkamlanganligi va ushbu bo'shliqni bartaraf etishning ishonchli yo'lini ko'rsatadi.

Shu munosabat bilan, JPKning 97-moddasi 3-qismiga alohida xatboshi sifatida quyidagi normani kiritish taklif etiladi: "agar chaqiruv qog'ozini yetkazib berish majburiyatini olgan shaxs uni topshirish imkoniga ega bo'lmasa, bu haqda surishtiruvchi yoki tergovchini zudlik bilan xabardor qilishi shart".

Mazkur qo'shimcha bir tomondan fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakilining majburiyatlarini aniqlashtirsa, ikkinchi tomondan majburiy keltirish chorasining asossiz qo'llanilishini oldini oladi.

Uchinchi yo'nalish – bu tintuv va olib qo'yish tergov harakatlarida ishtirok. JPKning 160-moddasi 2-qismiga ko'ra, uy egasi yoki uning voyaga yetgan oila a'zolari ishtirok eta olmaganida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakili taklif etiladi. 160-moddaning 3-qismida ishtirok etuvchi shaxslarga huquqlarini tushuntirish majburiyati belgilangan, ammo ushbu normada fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari vakillari alohida ko'rsatilmagan. Bu protsessual maqomning noaniqligi, ularning arz qilish huquqidan xabardor qilinmasligi yoki taklif etishga majburlash to'g'risida turli talqinlarga zamin yaratadi.

Ushbu bo'shliqni bartaraf etish maqsadida JPKning 160-moddasi 3-qismida "korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va harbiy qismlarning vakillariga" iborasidan so'ng "hamda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari vakillariga" qo'shimchasini kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Germaniya modelidagi protsessual hujjatlarda mahalliy o'z-o'zini boshqarish vakillari ishtirokini alohida qayd etish amaliyoti ushbu yondashuvning asosiligi uchun dalil bo'la oladi.

To'rtinchi yo'nalish esa "jamoat kafilligi" ehtiyot chorasini qo'llash. JPKning 252-moddasiga ko'ra jamoat birlashmasi yoki jamoa ayblanuvchi tariqasida ishtirok etayotgan shaxsni kafillikka olish to'g'risida qaror qabul qilish huquqiga ega. Ushbu normada qo'llanilgan "jamoat" tushunchasi fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarini ham qamrab oluvchi norma sifatida talqin qilinishi mumkin. Amalda mahalla yettiligi a'zolari gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining oilaviy va ijtimoiy ahvolidan xabardor bo'lgan holda qamoqqa olish ehtiyot chorasini oldini olish maqsadida murojaat qilish huquqidan foydalanadi. Shuningdek, mazkur normada fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakili yozma majburiyat topshirish tartibida kafillik beriladi; ayblanuvchi yashash joyini o'zgartirgan hollarda bu haqda darhol xabardor qilish va kerak bo'lsa, kafillikdan voz kechish huquqi ham belgilangan.

Beshinchi yo'nalish – bu mol-mulkni xatlash. JPKning 292-moddasiga asosan mol-mulkni xatlash jarayonida uyda tegishli shaxslar yoki ularning voyaga yetgan oila a'zolari ishtirok etmagan hollarda fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakili jalb etiladi. Mol-mulk xatlangani to'g'risidagi bayonnoma nusxasi ushbu vakilga topshiriladi. Bu holat protsessual harakatlar shaffofligi va qonuniyligini ta'minlashda fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining o'rnini mustahkamlaydi.

Oltinchi yo'nalish – bu xatlangan mol-mulkni saqlash. JPKning 294-moddasiga muvofiq mulkdor yoki uning voyaga yetgan oila a'zolari topilmagan taqdirda xatlangan mol-mulk saqlash uchun fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakiliga topshiriladi. Vakil mol-mulkni o'zlashtirish, yashirish yoki nobud qilishga yo'l qo'ygan taqdirda jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkinligi haqida ogohlantiriladi; bu qoidalar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 132-son Qarori [7] bilan tasdiqlangan Nizomda ham mustahkamlangan.

Yettinchi yo'nalish – bu jinoyat sabablari va shart-sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan taqdirnomalar ijrosi. JPKning 297-moddasiga muvofiq surishtiruvchi va tergovchi jinoyat ishi davomida aniqlangan jinoyat sabablari yuzasidan fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlariga taqdirnoma kiritish vakolatiga ega. Vazirlar Mahkamasining 565-son qaroriga muvofiq [8], jinoyatning kelib chiqish sabablari va shart-sharoitlari mahalla darajasida muhokama qilinib, profilaktik chora-tadbirlar belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun [5] umumiy, maxsus va yakka tartibdagi profilaktika choralari belgilaydi, biroq amaliyotda tergov bo'linmalari va mahalla o'rtasidagi ushbu hamkorlik yetarli tizimlilik darajasiga ega emas.

Bundan tashqari, amaliyot tahlili ko'rsatishicha, surishtiruvchi va tergovchilarning gumonlanuvchi yoki ayblanuvchi haqida tavsifnoma olish, yarashuv ishlarini tashkil etish, ko'rsatuvlarni hodisa joyida tekshirish kabi jarayonlarda fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari bilan hamkorligi mavjud, ammo bu munosabatlar ham JPKda to'liq normativ tartibga solinmagan. Xususan, JPKning 139-moddasi 2-qismida fuqaroning uyi yoki xizmat joyini ko'zdan kechirish uy egasi yoki korxonada vakili ishtirokida o'tkazilishi belgilangan, lekin ular yo'q bo'lganda fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakilini jalb etish mexanizmi aniq ko'rsatilmagan. Mol-mulkni xatlash uchun bunday mexanizm 292-moddada nazarda tutilganligi bilan farqlanadi. Shu boisdan JPKning 139-moddasi 2-qismiga ham mos qo'shimcha va o'zgartirish kiritish maqsadga muvofiqdir.

O'tkazilgan tahlil va adabiyotlar munozarasi shuni ko'rsatadiki, MDH huquqshunoslik maktabi vakillari, shuningdek, G'arb ma'muriy-huquq olimlari o'zining "jamoatchilik politsiyasi" (community policing) konsepsiyasida jamoatchilik ishtirokining ortiqcha bo'lishi yoki protsessual chegaralarining noaniqligi tergov xolisligi va mustaqilligiga jiddiy putur yetkazishini ta'kidlashsa, ushbu maqolada biz yuqoridagi ikki qutb o'rtasidagi polemikaga kirishgan holda muqobil pozitsiyani ilgari suramiz, ya'ni mahalla organlarining tergovdagi ishtiroki rad etilmaydi (chunki bu milliy huquqiy an'anamizning uzviy qismi), biroq demokratik ishtirok tamoyilini amalda ro'yobga

chiqarish uchun fuqarolar yig'ini vakillari jarayonda shunchaki kuzatuvchi emas, balki huquq va majburiyatlari aniq belgilangan maxsus protsessual subyektlar sifatida JPKda qat'iy e'tirof etilishi shart.

Yuqorida bayon etilgan tahlil asosida quyidagi aniq o'zgartirish va qo'shimchalar taklif etiladi:

1. JPKning 97-moddasi 3-qismiga (Yapon tajribasi asosida): "Agar chaqiruv qog'ozini yetkazib berish majburiyatini olgan fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi vakili uni topshirish imkoniga ega bo'lmasa, bu haqda surishtiruvchi yoki tergovchini zudlik bilan xabardor qilishi shart" degan norma kiritilishi;

2. JPKning 160-moddasi 3-qismiga (Germaniya tajribasi asosida): Guvohlar va xolislar ro'yxatini aniqlashtirish maqsadida "korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va harbiy qismlarning vakillariga" iborasidan so'ng "hamda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari vakillariga" qo'shimchasining kiritilishi;

3. JPKning 139-moddasi 2-qismiga va 252-moddasiga: Ko'zdan kechirish hamda "jamoa kafilligi" ehtiyot chorasini qo'llashda mahalla vakillarining arz qilish va ogohlantirish mexanizmlari bilan bog'liq aniq protsessual huquqlari yozma tarzda belgilanishi.

Umid qilamizki, ushbu qonunchilik takliflarining amaliyotga joriy etilishi jamoatchilik ishtirokini "huquqiy xira" holatdan chiqarib, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlashda muhim ma'muriy-huquqiy kafolat bo'lib xizmat qiladi.

IQTIBOSLAR/SNOSKI/REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri). 30.04.2023 y. // URL: <https://lex.uz/docs/6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 22.09.1994 y. // URL: <https://lex.uz/docs/111460>.
3. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 16-sentyabrdagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi O'RQ-407-son Qonuni // URL: <https://lex.uz/ru/docs/3027843>.
4. O'zbekiston Respublikasining 2013-yil 22-apreldagi "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi O'RQ-350-son Qonuni // URL: <https://lex.uz/acts/2156899>.
5. O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi 371-son Qonuni // URL: <https://www.lex.uz/ru/docs/2387357>.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 10-sentyabrdagi "Jinoyatlarning sabablari va ularning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni muhokama qilish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 565-son Qarori // URL: <https://lex.uz/uz/docs/5623688>.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 8-maydagi "Xatlangan va olib qo'yilgan mol-mulkni saqlash tartibi hamda shartlari to'g'risida"gi 132-son Qarori.
8. Mirazov D. Jinoyat protsessual huquq. Darslik. – T.: IIV Akademiyasi, 2019. – 732 b.
9. Saidov A.X. Fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat nazariyasi masalalari. O'quv qo'llanma. – T., 2025. – 137 b.
10. Головки Л.В. Курс уголовного процесса. – Москва: Статут, 2025. – С. 231.
11. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Уголовный процесс. Учебник. – Санкт-Петербург: Питер, 2024. – С. 239.
12. Trojanowicz R., Bucqueroux B. Community Policing: A Contemporary Perspective. – Cincinnati: Anderson Publishing, 1990. – 420 p.
13. Polizeigesetz des Landes Nordrhein-Westfalen (PolG NRW) vom 25. Juli 2003. // URL: <https://recht.nrw.de>.
14. Keisatsu-hou (Закон о полиции Японии), 1954 г. // National Police Agency of Japan. // URL: <https://www.npa.go.jp>.
15. Федеральный закон Российской Федерации «Об основах системы профилактики правонарушений» от 23.06.2016 № 182-FZ. // URL: <https://www.consultant.ru>.

YURIST AXBOROTNOMASI

3-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3

LAWYER HERALD

ISSUE 3

ISSN 2181-9416

DOI JURNAL: 10.34920/2181-9416/2026/3

2026-YIL